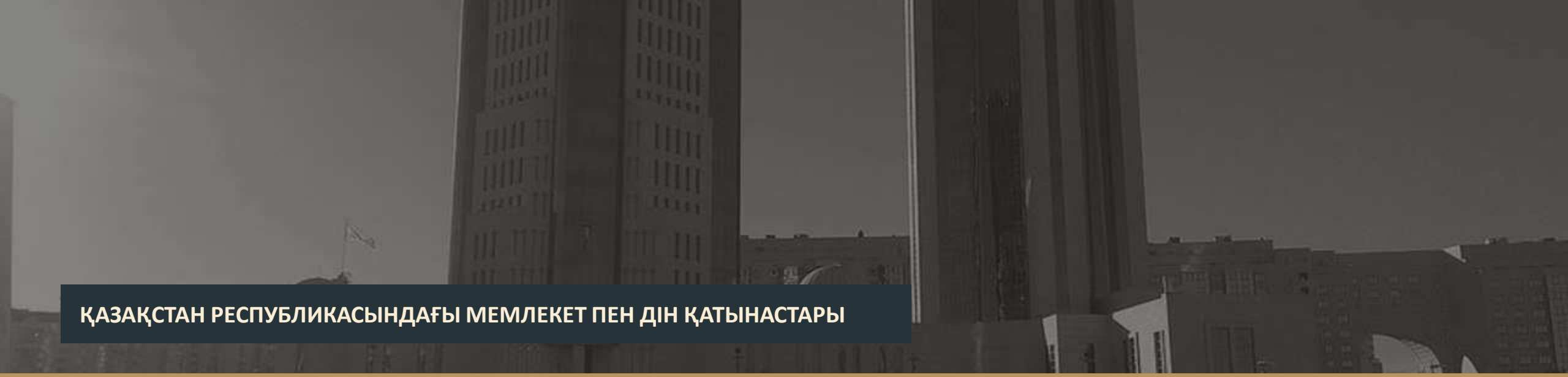

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ДІН ҚАТЫНАСТАРЫ

11-тақырып: Ұлттық қауіпсіздік мән-мәтініндегі мемлекет пен діни ұйымдардың өзара қарым-қатынасы

Дәріс авторы: философия ғылымдарының докторы, профессор Н.Ж. Байтенова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Ұлттық қауіпсіздік жүйесіндегі діни фактордың теориялық орны

1. Ұлттық қауіпсіздік ұғымының құрылымы

• Мемлекеттік және қоғамдық тұрақтылық: Мемлекеттің егемендігін, аумақтық тұтастығын және қоғамдық келісімін қорғау жағдайы.

• Қауіпсіздіктің негізгі деңгейлері: Саяси, әскери, экономикалық, ақпараттық және идеологиялық/рухани қауіпсіздік.

• Рухани-мәдени қауіпсіздік: Қоғамның базалық құндылықтарын, тарихи-мәдени бірегейлігін деструктивті сыртқы ағымдардан қорғау.

2. Діни фактордың екіжақты сипаты

• Тұрақтандырушы (Интеграциялық) фактор: Дәстүрлі конфессиялардың қоғамдық моральды нығайтуы, қайырымдылық пен бейбітшілікті қолдауы.

• Деструктивті (Дестабилизациялық) фактор: Дінді саясиландыру, радикализация, этноконфессиялық араздықты қоздыру тәуекелдері.

• Стратегиялық міндет: Діннің оң консолидациялық әлеуетін дамыта отырып, оның қауіп-қатерге айналуының алдын алу.

«Секьюритизация» (Securitization) феномені және оның салдарлары

Секьюритизация доктринасы (Копенгаген мектебі: Б. Бузан, О. Вэвер)

Термин мәні: Секьюритизация — әлеуметтік немесе діни мәселені саяси дискурста төтенше экзистенциалды қауіп ретінде анықтап, оған төтенше бақылау шараларын қолдану процедурасы.

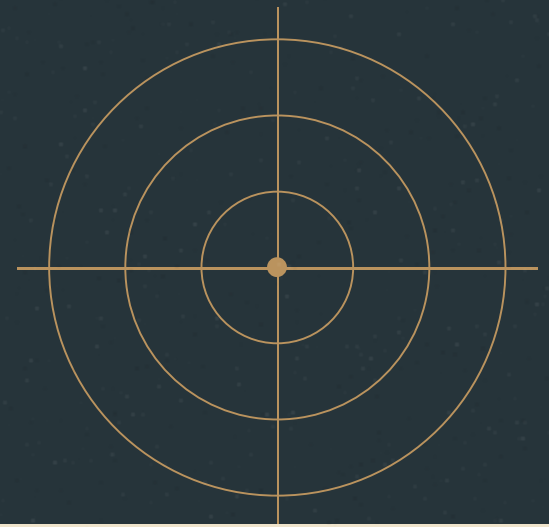

Мемлекеттік практика: Діни саланы тек қауіпсіздік органдарының призмасы арқылы бақылау. Әкімшілік және құқықтық бақылау сүзгілерін күшейту.

Позитивті салдары: Радикалды топтар мен террористік ұяшықтардың жолын уақытылы кесу, қоғамдық тәртіпті жедел қорғау.

Негізгі тәуекелі: Артық секьюритизация бейбіт діни бірлестіктердің автономиясын негізсіз шектеп, діни қауымдардың маргиналдануына және астыртын (*подполье*) қызметке өтуіне әкелуі мүмкін.

Қазақстан Республикасындағы діни қауіпсіздіктің 4 басты қатері

1. Діни экстремизм мен терроризм

Конституциялық құрылысты күшпен өзгертуді көздейтін идеологиялар мен зорлық-зомбылық әрекеттері.

2. Деструктивті діни ағымдар (ДДА)

Азаматтардың психологиялық, қаржылық тәуелділігін тудыратын, ұлттық дәстүрлер мен отбасы институтын теріске шығаратын топтар.

3. Сыртқы идеологиялық экспансия

Шетелдік діни-саяси орталықтардың Қазақстандағы конфессиялық кеңістікке ықпал ету және жат құндылықтарды таңу ұмтылыстары.

4. Кибер-радикализация

Интернет, әлеуметтік желілер мен мессенджерлер (Telegram, TikTok) арқылы деструктивті идеяларды жасырын тарату.

Мемлекеттік бақылау мен діни автономия арақатынасы

Мемлекеттік бақылау шекаралары

• Заң үстемдігі: Заңнама талаптарының сақталуын бақылау (тіркеу, сараптама, қаржылық ашықтық).

• Қоғамдық қауіпсіздік: Сепаратизмге, экстремизмге және азаматтардың денсаулығына қауіп төндіретін әрекеттерге тыйым салу.

• Зайырлылықты қорғау: Діни бірлестіктердің мемлекеттік органдардың қызметіне араласуына жол бермеу.

Діни бірлестіктердің автономиясы

• Ішкі істерге араласпау: Мемлекеттің канондық догматтарға, ғибадат ету рәсімдеріне араласпауы.

• Кадрлық дербестік: Діни қызметкерлерді ішкі иерархия бойынша сайлау және тағайындау құқығы.

• Теңгерім («Алтын ереже»): Сенім бостандығын қорғау мен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету арасындағы заңды пропорционалдылық.

Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік заңнамалық базасы

Негізгі заңнамалық актілер мен тетіктер:

- «ҚР Ұлттық қауіпсіздігі туралы» Заңы: Діни араздық пен разиаттық идеологияны қоғамдық және саяси тұрақтылыққа төнетін негізгі қатерлердің бірі ретінде бекітеді.
- «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңы: Діни экстремизмнің анықтамасын, оның алдын алу, жолын кесу шараларын және экстремистік ұйымдар қызметіне тыйым салу тәртібін реттейді.
- «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңы: Террористік қатерлердің алдын алу, осал нысандарды қорғау және радикалды топтарды бейтараптандырудың құқықтық негіздері.
- Соттық шешімдер тетігі: Діни ұйымды немесе ақпараттық материалдарды экстремистік/террористік деп тану тек Бас прокуратураның өтініші бойынша сот шешімімен жүзеге асады.

Зайырлылық пен діни атрибутика қайшылығы: Мектеп формасы кейсі

Зайырлы мектеп позициясы

• ҚР БҒМ № 26 бұйрығы: Орта білім беру ұйымдарында бірыңғай мектеп формасы талаптарының бекітілуі.

• Атрибутикасыз бейтараптық: Мектепте кез келген конфессиялық элементтерді (хиджаб, крест, т.б.) киюді шектеу.

• Теңдік қажеттілігі: Оқушылар арасында әлеуметтік және діни айырмашылықтарды көрсетпеу, бірыңғай зайырлы орта құру.

Діни сенім және Бұқаралық білім

• Білім алу құқығы: Конституцияның 30-бабы бойынша міндетті орта білім алу құқығының үстемдігі.

• Ата-аналар уәжі: Ар-ождан бостандығы мен баланың діни сенімге сәйкес киіну құқығын алға тарту.

• Құқықтық шешім: Мектеп ережелерінің заңдылығын растау және қыздарды білім процесінен тыс қалдырмаудың онлайн/альтернативті тетіктерін қарастыру.

Деструктивті діни ағымдарға қарсы оңалту және дерадикализация

Оңалту және дерадикализацияның кешенді жүйесі:

- «Жусан» операциясы (2019–2021 жж.): Сирия мен Ирактағы қақтығыс аймақтарынан 600-ден астам ҚР азаматтарын (негізінен әйелдер мен балаларды) елге қайтарудың гуманитарлық бірегей тәжірибесі.
- Теологиялық реабилитация: Білікті теологтар мен имамдардың деструктивті ағым арбауына түскен азаматтармен жеке контраргументациялық сұхбаттары.
- Психологиялық және әлеуметтік бейімдеу: Психологтардың, әлеуметтік қызметкерлердің көмегі, кәсіптік білім беру және қоғамға қайта интеграциялау шаралары.
- Дін мәселелерін зерттеу орталықтары (ДМЗӨ): Өңірлік деңгейде радикализмнің алдын алу және оңалту жұмыстарын үйлестіретін арнайы коммуналдық мекемелер.

Конфессияаралық келісім — ұлттық қауіпсіздіктің іргетасы

Дәстүрлі Ислам мен Православие

Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасының негізгі діни бағандары, қоғамдағы рухани келісім мен бейбітшіліктің кепілі.

Қазақстан халқы Ассамблеясы

Этносаралық және конфессияаралық татулықты сақтаудың институционалдық платформасы.

Діни бірлестіктер Кеңесі

Мемлекеттік органдар мен конфессиялар басшыларының диалогын қамтамасыз ететін консультативтік органдар.

Діни саладағы ақпараттық және кибер-қауіпсіздік

Кибер-кеңістіктегі деструктивті контентпен күрес тетіктері:

• Интернет-мониторинг: Кибербақылау жүйелері арқылы радикалды уағыздар мен экстремистік материалдарды онлайн ортада уақытылы анықтау.

• Заңсыз контентті бұғаттау: Сот шешімдері және уәкілетті органдардың нұсқаулары бойынша экстремистік сайттар мен Telegram/TikTok арналарын жабу.

• Контр-насихаттық контент: Ресми діни органдар (ҚМДБ) мен сарапшылардың әлеуметтік желілерде сапалы, дәлелді сауаттандыру видеолары мен мақалаларын орналастыру.

• Медиасауаттылық: Азаматтардың, әсіресе жастардың ғаламтордағы деструктивті манипуляцияларға қарсы сыни ойлау қабілетін қалыптастыру.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің 5 стратегиялық бағыты

1. Заңнамалық	Сай заңнамалық базаны үнемі жетілдіріп отыру.
2. Превенция	Халық арасында ақпараттық-түсіндіру жұмыстары.
3. Білім беру	Теологиялық білім мен дінтанулық сауаттылықты арттыру.
4. Оңалту	Радикалды ағым өкілдерін психологиялық дерадикализациялау.
5. Серіктестік	Халықаралық және өңірлік қауіпсіздік ұйымдарымен ынтымақтастық.

11-дәріс бойынша қорытынды

Негізгі тұжырымдар:

• Қауіпсіздік мен Құқық синтезі: Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету азаматтардың ар-ождан бостандығы мен адам құқықтарын бұзбауы тиіс.

• Пропорционалды бақылау: Мемлекеттік бақылау тек заңсыз деструктивті әрекеттердің жолын кесуге бағытталып, бейбіт конфессиялар автономиясына кепілдік беруі қажет.

• Кешенді подход: Радикализммен күрес тек күштеу шараларымен емес, теологиялық ағарту, әлеуметтік оңалту және медиасауаттылық арқылы жүзеге асады.

• Қазақстан моделінің тұрақтылығы: Дәстүрлі конфессияаралық келісім мен зайырлылық қағидаты — ҚР ұлттық қауіпсіздігінің басты кепілі.